

ΚΑΛΑΜΑΤΑ,

14

01
«Η Καλαμάτα ευάλωτη». Laura Marasso / Anastasia Stouraiti: *Immagini dal mito: la conquista veneziana della Morea, 1684–1699*, Venezia 2001.

Στον Francesco Morosini, το όνομα του οποίου συνδέθηκε με την καταστροφή του Παρθενώνα (1687), ανέθεσε η Βενετική Γερουσία την ηγεσία του στόλου των χριστιανικών δυνάμεων της Δύσης στον Βενετοτουρκικό πόλεμο του 1684–1699, γνωστό ως Πόλεμο του Μορέως. Τη διοίκηση των στρατευμάτων της ξηράς είχε ο στρατηγός βαρόνος Annibale di Deghenfelt, που πρωταγωνίστησε στη μάχη της Καλαμάτας. Η νίκη ήρθε ανήμερα του Σταυρού.

ΒΙΡΓΙΝΙΑ ΑΛΜΠΙΑΝΗ
Αρχαιολόγος

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

1685

02

02

«Καλαμάτα στον Μορέα». Η πόλη και το κάστρο της Καλαμάτας, που έπεσε από τα όπλα των Βενετών στις 14 Σεπτεμβρίου 1685. Gio Giacomo de Rossi: *Teatro della guerra contro il Turco*, Roma 1687. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη. Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών.

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΟΛΥΜΕΤΩΠΟΥ ΑΓΩΝΑ που ανέλαβαν οι χριστιανικές δυνάμεις της Δύσης εναντίον των Οθωμανών, μετά την αποτυχία των τελευταίων να καταλάβουν τη Βιέννη, εντάσσεται και ο Βενετοτουρκικός πόλεμος του 1684–1699, που διεξήχθη κυρίως στην Πελοπόννησο. Επικεφαλής των συμμαχικών δυνάμεων ανέλαβαν σπουδαίοι στρατιωτικοί ηγέτες όπως ο ναύαρχος Francesco Morosini¹ και ο στρατηγός Otto von Königsmarck.

Τον Μάρτιο του 1684 υπεγράφη στην πόλη Linz της Αυστρίας συμμαχία μεταξύ του Αυστριακού αυτοκράτορα Λεοπόλδου, του Πολωνού βασιλέα Ιωάννη Σοβιέσκι (Jan III Sobieski) και της Βενετικής Δημοκρατίας. Η συνθήκη έμεινε γνωστή στην ιστορία ως «Ιερός Συνασπισμός του Linz». Τον Ιούνιο του ίδιου έτους η Βενετική Γερουσία εξέλεξε με μεγάλη πλειοψηφία ως αρχιναύαρχο τον Morosini, μολοντί ήταν ήδη 65 χρόνων και είχε ηττηθεί από τους Τούρκους στον πόλεμο της Κρήτης 15 χρό-

νια νωρίτερα. Η αναχώρησή του από τη Βενετία δεν καθυστέρησε καθόλου και έγινε σε κλίμα ενθουσιασμού και πανηγυρισμών: «...στις 8 Ιουνίου (1684) απέπλευσε από τη νησίδα του Αγίου Γεωργίου, όπου περιεβλήθη τη στολή του αρχιστρατήγου, επάνω σε μία πολυτελή γαλέρα με κανόνια, υπό τις ομοβροντίες του πυροβολικού και τις επευφημίες του πλήθους, που τον συνόδευσε με στολισμένες βάρκες μέχρι το Λίντο»².

Μετά τις πρώτες επιτυχίες του βενετικού στόλου, την κατάληψη της Λευκάδας και της Πρέβεζας, η κυβέρνηση ενίσχυσε τις στρατιωτικές δυνάμεις του Morosini με εκτεταμένη στρατολόγηση μισθοφόρων στο Αννόβερο, τη Σαξονία, το Brunswick και τη βόρεια Ιταλία. Οι Μανιάτες, οι οποίοι ήθελαν να αποσπάσουν από τους Βενετούς υποσχέσεις για επέκταση των χριστιανικών επιχειρήσεων στην περιοχή τους, έστειλαν στη Ζάκυνθο στις 20 Οκτωβρίου 1684 δεκαμελή αποστολή με σκοπό να πείσουν τον Morosini να τους εφοδιάσει με όπλα και πο-

03

03

Πύλη εισόδου του κάστρου. Στο υπέρθυρο διακρίνεται ημικατεστραμμένη ανάγλυφη πλάκα με τον φτερωτό λέοντα του Αγίου Μάρκου.

λεμοφοδία. Άλλωστε δεν ήταν η πρώτη φορά που θα συμμαχούσαν. Το 1659, κατά τη διάρκεια του Κρητικού πολέμου, τρεις απεσταλμένοι των Μανιατών έφτασαν στα Κύθηρα, όπου ήταν ελλιμενισμένος ο βενετικός στόλος και «συνεφώνησαν από κοινού να συστρατεύσωσιν κατά της Καλαμάτας»³. Τον Ιανουάριο του 1659 κατέπλευσε ο Morosini με δέκα γαλέρες στο πλησιέστερο λιμάνι των Κιτριών, «ένθα τρεις χιλιάδες Έλληνες επί κεφαλής έχοντες τους προκρίτους των κληρικών και λαϊκών ενθουσιωδώς υπεδέχθησαν αυτόν...»⁴.

Η Καλαμάτα της εποχής εκείνης (εικ. 1) περιγράφεται ως τόπος ανοιχτός της επαρχίας του Belvedere⁵, δηλαδή της Μεσσηνίας, πυκνοκατοικημένη αλλά χωρίς οχύρωση, όπου δέσποζε ένα κάστρο αρκετά ισχυρό και καλοχτισμένο. Αποδεχόμενος ο Morosini την πρόταση 6.000 Μανιατών να πολεμήσουν, αποβίβασε στις ακτές της Καλαμάτας σημαντική στρατιωτική δύναμη υπό τον ιπόπτη de Gremonville και

όλοι μαζί προχώρησαν εναντίον του κάστρου, όπου εισήλθαν θριαμβευτικά εκδιώκοντας την τουρκική φρουρά. Διασώζονται πληροφορίες ότι βρέθηκαν δεκατέσσερα κανόνια, λάδι και κρασί σε άφθονες ποσότητες. Σύμφωνα με τον ιστορικό του 17ου αιώνα Pio Tebaldi η νίκη δεν θεωρήθηκε σπουδαία. «Υπήρξε όμως μικρής σημασίας για τους δικούς μας αυτή η κατάκτηση, καθώς αναχώρησαν αφού πρώτα πυρπόλησαν τον τόπο και τον άφησαν στα χέρια των Τούρκων, οι οποίοι επέστρεψαν»⁶.

Είκοσι έξι χρόνια αργότερα, το καλοκαίρι του 1685, ο βενετικός στόλος εισέρχεται στον Μεσοπηναϊκό κόλπο και τον Αύγουστο, έπειτα από σκληρή πολιορκία δύο περίπου μηνών, κυριεύει το στρατηγικής σημασίας κάστρο της Κορώνης. Ο Morosini με τη μεγάλη εμπειρία του αντιλαμβανόταν την τεράστια σημασία της Πελοποννήσου, όχι μόνο λόγω του μεγέθους και της ευφορίας της γης, αλλά και λόγω της γεωγραφικής θέσης της που εξυπηρετούσε άριστα

τη ναυσιπλοΐα προς την Ανατολή. Οι επιτυχίες του στον Guerra della Morea «ανύψωσαν το πεσμένο ηθικό της Γαλινοτάτης κι αποτέλεσαν την τελευταία αναλαμπή της ηγεμονικής θέσης της στον χώρο της Δύσης»⁷. Κατανοώντας ο αρχιστράτηγος ότι για την ευχερέστερη κατάκτηση της Μεσσηνίας και της Λακωνίας απαιτείτο η πολιορκία του κάστρου της Ζαρνάτας στη Μάνη όπου υπήρχε φρουρά 600 Τούρκων, απέπλευσε στο τέλος Αυγούστου από την Κορώνη και ενισχυμένος, μετά τις απώλειες λόγω θανάτων και τραυματισμών, από νηοπομπή 22 πλοίων όπου επέβαιναν 3.300 Σάξονες, πλησίασε τις αμμονδιές της Καλαμάτας. Στο άκουσμα της είδησης ότι οι Βενετοί αποβιβάστηκαν, οι Τούρκοι της Ζαρνάτας, πολιορκημένοι από Μανιάτες «οι οποίοι, πολεμοχαρείς και τολμηροί, ήταν ορκισμένοι εχθροί των Τούρκων»⁸, παραδόθηκαν και ο Αγάς οδηγήθηκε στη γαλέρα του Morosini, όπου «του παρουσίασε το γιαταγάκι παρακαλώντας να καταφύγουν με τις οικογένειές τους σε ασφαλές μέρος, όπως και συμφωνήθηκε»⁹.

Η μεγάλη σημασία που απέδιδε η Βενετία στον Πόλεμο του Μορέως αποδεικνύεται από την πληθώρα δημοσιευμάτων Ιταλών ιστοριογράφων της εποχής εκείνης, με επισήμως εκπρόσωπο τον Alessandro Locatelli, «ο οποίος υπήρξε γραμματέας του Morosini από τον Ιούνιο του 1684 μέχρι που επέστρεψε στη Βενετία το 1689»¹⁰. Οι νικηφόρες επιχειρήσεις των Βενετών στον Μοριά απαθανάτιστηκαν εικαστικά στα εξαιρετικά σχέδια του κοσμογράφου Vincenzo Coronelli, αλλά και σε σειρά πινάκων που φιλοτεχνήθηκαν αργότερα κατά παραγγελία του Morosini και εκτίθενται στο Μουσείο Correr της Βενετίας (εικ. 4). Επόμενο είναι οι μαρτυρίες των διαφόρων πηγών να μην συμπιπτουν απόλυτα όσον αφορά στις λεπτομέρειες των συρράξεων. Ειδικά για τη μάχη της Καλαμάτας οι πληροφορίες των ιστορικών του 17ου αιώνα ποικίλλουν ως προς τη δύναμη των αντίπαλων στρατευμάτων, τον αριθμό των νεκρών και τραυματιών, την περιγραφή του φυσικού περιβάλλοντος, της μάχης και των αψιμαχιών που είχαν προηγηθεί.

Η λεπτομερέστερη και πιθανόν η ακριβέστερη εξιστόρηση των συμβάντων απαντά στο βιβλίο του Nicola Berengani *Historia delle guerre d'Europa* (Venetia 1698). Στην ίδια έκδοση περιλαμβάνεται ένα ντοκουμέντο ιστορικής σημασίας, το οποίο θα παρατεθεί αυτούσιο. Ο ίδιος ο συγγραφέας διαβεβαιώνει τον αναγνώστη της *Ιστορίας* του προκειμένου να τον πείσει για την ακρίβεια των όσων γράφει ότι κοπίασε για να

εξαγάγει την αλήθεια: «καθώς όλα όσα θα διαβάσεις σε αυτές τις σελίδες, μου παρασχέθηκαν από επίσημες αρχές, που διαθέτουν οι μεγάλες στρατιωτικές επιχειρήσεις, είτε ως ιθύνοντες νέες στα υπουργεία, είτε ως χειριστές του σπαθιού στο πεδίο»¹¹.

Σύμφωνα με την εξιστόρησή του, μετά την πτώση των κάστρων της Κορώνης και της Ζαρνάτας, ο Μουσταφά πασάς, αφού συγκέντρωσε 2.000 ιππείς και 4.000 πεζικάριους, μετέβη στα περίχωρα της Καλαμάτας, όπου κατέφθασαν ενισχύσεις από τους πασάδες της Χίου, του Ναυπλίου και της Άρτας, με αποτέλεσμα η δύναμη του στρατού του να φτάσει τις 10.000. Στρατοπέδευσε σε απόσταση τριών χιλιομέτρων από τη θέση Αγιασώ¹², που έκλεινε το πέρασμα προς τη Μάνη. Υποσχέθηκε μάλιστα στους κατοίκους «να τους χαρίσει το χαράτσι που δεν είχε πληρωθεί, δίνοντας παράταση για τρία χρόνια, αυτοί όμως παρέμειναν δύσπιστοι»¹³. Όταν πληροφορήθηκε ο Morosini την άφιξη του πασά, αντιλαμβανόμενος ότι για να υπερασπιστεί τις κατακτήσεις του έπρεπε να υποχρεώσει αυτή την επαρχία σε πλήρη υπακοή προς τη Γαλινοτάτη, αποφάσισε, μαζί με το πολεμικό συμβούλιο, να προκαλέσει τον εχθρό σε μάχη. Ο στρατός του Καπουδάν πασά βρισκόταν σε πολύ πλεονεκτική θέση, έχοντας την Καλαμάτα στα νώτα, με πολλούς λόφους και ρέματα μπροστά, δεξιά το βουνό και αριστερά πυκνά δάση.

Η αποβίβαση των Βαθυκάνων έγινε στις 7 Σεπτεμβρίου υπό τις οδηγίες του ιππότη Alessandro Alcenago, σε απόσταση τριών χιλιομέτρων από το στρατόπεδο των Τούρκων, οι οποίοι έστειλαν μερικά τμήματα του ιππικού για να εμποδίσουν την προώθηση. Τρέχοντας κατά μήκος ενός μεγάλου ρέματος, από την απέναντι όχθη οι Σκλαβούνοι¹⁴ έβαλλαν κατά του εχθρού με τα μουσκέτα, αφήνοντας 30 νεκρούς. Ο Alcenago στρατοπέδευσε τους άνδρες του σε προστατευμένο σημείο, στην κορυφή ενός λόφου που κατεβαίνει από το ψηλότερο βουνό μέχρι το μονοπάτι προς τη Ζαρνάτα. Στις 9 Σεπτεμβρίου έφθασαν ενισχύσεις έξι ακόμη πλοίων και επίσης εμφανίστηκε ο στρατηγός βαρώνος Annibale di Deghenfelt, ο οποίος λόγω του ανταγωνισμού με τον στρατηγό di San Polo, είχε απομακρυνθεί από την Αρμάδα και παρέμενε αδρανής στη Ζάκυνθο. Μετά την αναχώρηση του San Polo, ο Morosini κάλεσε στην υπηρεσία τον Deghenfelt και «του ανέθεσε τη διοίκηση όλου του στρατού»¹⁵. Κατά τη μακρά και βαρύνουσα σημασία συνάντηση των δύο ανδρών στη ναυαρχίδα, ο Morosini έδωσε δια-

04
«Ο Francesco Morosini νικά στην εκστρατεία της Καλαμάτας στον Μορέα». Μουσείο Correr Βενετίας. Photo Archive-Fondazione Musei Civici di Venezia.

05
«Ο Francesco Morosini εκπορθεί το κάστρο της Καλαμάτας». Μουσείο Correr Βενετίας. Photo Archive-Fondazione Musei Civici di Venezia.

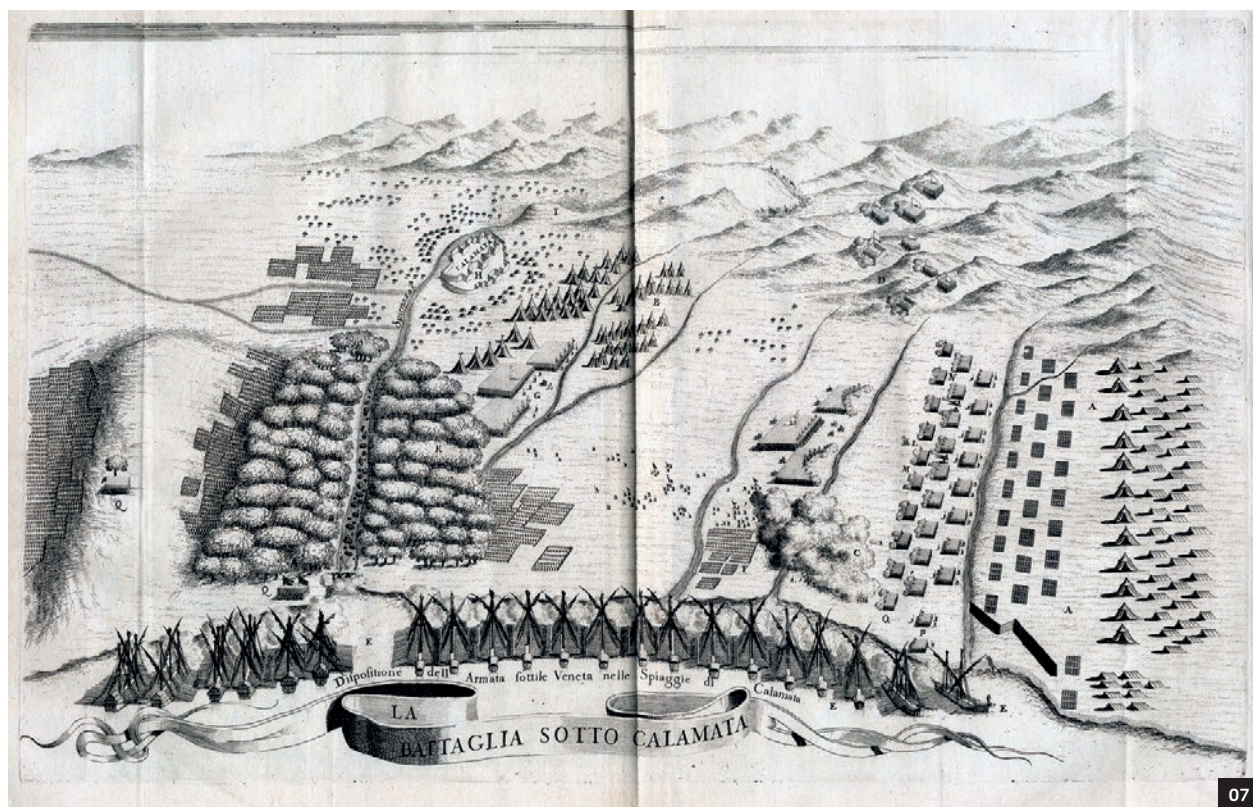
FRANC^{CO} MOROSINI^{NI} PROC^{ER} E CAP^{ITANO} CIVALE, NELLA CAMPAGNA DI CALAMATA IN MOREA
 NELLA PROVINCIA DI MAINA SEBENE SENZA CAVALLERIA DOPO MOLTO CONTRASTO SCONFIGGE
 CON POCHE TRUPPE IL CAMPO TURCHESCO COMPOSTO DI QUASI DIECI MILLA SOLDATI, E TRÀ QUESTI
 DI PIÙ MIGLIAIA DI CAVALLI CON GRANDE MORTALITÀ DE NEMICI, PERDITA DI BAGAGLIO, E
 PRIGIONI. SETTEMBRE 1685.

04

FRANC^{CO} MOROSINI^{NI} PROC^{ER} E CAP^{ITANO} CIVALE ACQVISTA LA SECONDA VOLTA CALAMATA
 FORTEZZA NELLA PROVINCIA DI MAINA IN MOREA ACQVISTATA GIÀ NELLA GVERRA
 DI CANDIA ALTRA VOLTA, E DEMOLITA ED INDI DA TURCHI RE FABRICATA. VI TROVA MONIZI²
 E CANNONI N^{UMERO} 12. SETTEMBRE. 1685.

05

ταγές και οδηγίες και εξέφρασε τη μεγάλη εμπιστοσύνη του στην αξία του στρατηγού. «Μόλις πάτησε το πόδι του στη γη ο Deghenfelt έγινε δεκτός με καθολικές επευφημίες από όλους τους στρατιώτες»¹⁶. Προχωρώντας σε αναγνώριση του εδάφους μαζί με τον Alcenago και άλλους ανώτερους αξιωματικούς, παρατήρησαν την υπεροχή του εχθρού και κυρίως τη δυσκολία της αντίστασης σε ανοιχτή πεδιάδα εναντίον πολυπληθούς ιππικού μόνο με τάγματα πεζικού υποστηριζόμενα από λίγους Δραγώνους. Συνεκτιμώντας την πλεονεκτική θέση του τουρκικού στρατοπέδου, που ήταν εφοδιασμένο με διπλή τάφρο, και τη δυσκολία της προέλασης σε ανώμαλο, δύσβατο έδαφος με ρέματα και βουνά, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι μια τέτοια επιχείρηση είναι πολύ επικίνδυνη και παράτολμη. Για τον λόγο αυτό συγκεντρώθηκαν στη σκηνή του Deghenfelt και εξέφρασαν τη γνώμη τους σε μακροσκελή επιστολή, η οποία στη συνέχεια παρουσιάστηκε από τον βαρόνο στον αρχιστράτηγο. Ο Morosini, αφού διάβασε το περιεχόμενο, με όψη επιβλητική και χαμόγελο επιείκειας, απάντησε: «Αυτές οι σκέψεις σας δεν παρουσιάζονται σαν έκπληξη στο μυαλό του συμβουλίου: θα ήταν μεγάλη ζημία στη φήμη των όπλων μας το να αποσυρθούμε από αυτές τις αμμουδιές, χωρίς να δώσουμε μάχη κατά των Οθωμανών, εγκαταλείποντας τα κατακτημένα κάστρα και στερώντας τη βοήθεια από τους υπόδουλους πληθυσμούς· διότι μόλις απελευθερωθέντες, θα καταστούν εκ νέου σκλάβοι των παλαιών δεσμών. Και τι θα λεχθεί από όλη την Ελλάδα, ακόμη από όλη την Ασία και την Υφήλιο, ότι η Βενετική Αρμάδα αποσύρθηκε, φοβούμενη στη θέα αυτών των ποταπών και αγελαίων φυλών και ενός τόσο άνανδρου αρχηγού, ο οποίος ανίκανος να ξεσπαθώσει, ανέχθηκε προ ολίγου να αφήσει να χαθεί κάτω από τα μάτια του ένα φρούριο τόσο σημαντικό; Και ότι μάλλον δεν ήμασταν εμείς εκείνοι, που προ καιρού σκορπίσαμε το οθωμανικό στρατόπεδο προσβάλλοντας και καταστρέφοντας τα καταφύγιά τους; Δεν είναι αυτοί οι ένδοξοι στρατιώτες που δάμασαν τη Λευκάδα και την Πρέβεζα, θριάμβευσαν στην Κορώνη και τη Ζαρνάτα; Δεν είναι αυτή η τρομερή Αρμάδα, που στο άκουσμα και μόνο του ονόματός της τρέμει η Κωνσταντινούπολη μαζί με τον Ελλήσποντο και την Προποντιδα; Όχι όχι, δεν πρέπει να φοβόμαστε, αν και είναι υπέρτερες οι δυνάμεις του εχθρού, αφού ο αριθμός τους δεν χρησιμεύει παρά μόνο για τον σχηματισμό ενός συνόλου ανθρώπων άξεστων και απειθαρχών, παρασυρόμενων από τη βία υπό τις

σημαίες. Όσο μεγαλύτερο είναι το μέγεθος των στρατευμάτων των Βαρβάρων, τόσο μεγαλύτερη θα είναι η αταξία και η σύγχυση. Οδηγηθείτε, Βαρόνε, ατρόμητος στη μάχη, διότι όσο δυνατός και αν φαίνεται ο άπιστος εχθρός, δεν θα αντέξει εντούτοις να αντιμετωπίσει έναν στρατό, που έχει ήδη καταστεί τρομερός με την αξία του. Πηγαίετε και δείξτε το σύνθημα θάρρους σας, επιτεθείτε με αποφασιστικότητα στον εχθρό. Είμαι ήδη σίγουρος πως αυτή την ώρα, όπως κυματίζουν τα λάβάρά του, έτσι τρέμει από το φόβο η καρδιά του Καπετάν πασά μέσα στο στήθος. Στην ανδρεία σας έχουν εναποτεθεί με την εμπιστοσύνη μου, τα τάματα της Δημοκρατίας. Πολεμήστε λοιπόν γενναία, καθώς αρκεί να δώσετε τη μάχη για να έχετε νικήσει»¹⁷.

Παρακινημένος ο Deghenfelt από αυτά τα λόγια, αλλά κυρίως από επιθυμία για δόξα, επέστρεψε στο στρατόπεδο, εμπύχωσε τους άνδρες και απαγόρευσε αυστηρά να προκληθούν οι αντίπαλοι. Το πρωί της 12ης Σεπτεμβρίου έθεσε σε πορεία τον στρατό και τον επεξέτεινε στην εντεύθεν πλευρά του μεγάλου ρέματος. Παρακούοντας τις εντολές του στρατηγού, μία ομάδα νεαρών εθελοντών διέσχισαν το ρέμα και συνεπλάκησαν με Τούρκους ιππείς, με αποτέλεσμα να έχουν απώλειες χριστιανοί και μουσουλμάνοι. Όταν ήρθε η ώρα της επίθεσης, ο Deghenfelt παρέταξε όλο τον στρατό σε θέση μάχης. Στην εμπροσθοφυλακή τοποθέτησε 10 σώματα Βαθυκάνων, αποτελούμενα από 80 πεζικάριους το καθένα και μοίρασε τους υπόλοιπους στρατιώτες σε δύο γραμμές. Η πρώτη είχε 9 και η δεύτερη 8 τάγματα, από 400 άνδρες το καθένα, ενώ δύο μικρές ομάδες Δραγώνων ιππέων ενίσχυαν την αριστερή πτέρυγα. Τη νύχτα έφθασαν 1.000 Μανιάτες, οι οποίοι κατέλαβαν τα υψώματα του βουνού πλαισιωμένοι από 200 Σκλαβούνους. Στις 13 Σεπτεμβρίου ο Morosini διέταξε οι μεγάλες γαλέρες να συγκεντρωθούν αριστερά από το δάσος, που τότε παρεμβάλλετο μεταξύ παραλίας και κάστρου Καλαμάτας και οι μικρές γαλέρες σε μικρή απόσταση ώστε να υποστηρίξουν τον στρατό. «Την ημέρα εκείνη έπεσε καταρρακτώδης βροχή»¹⁸, που δυσκόλεψε τους Βενετούς και δεν μπόρεσαν να επιτεθούν. Με τον ερχομό της αυγής ξημέρωσε μία λίαν ευοίωνη ημέρα, αφιερωμένη στην Ύψωση του Τιμίου Σταυρού. Ο στρατηγός Deghenfelt τρέχοντας από τάγμα σε τάγμα εμπύχωνε τους στρατιώτες και τους προειδοποίησε να μην κάνουν έφοδο εναντίον των εχθρών, αλλά να παραμείνουν σταθεροί, διότι οι Τούρκοι «συναντώντας επίμονη αντίσταση θα στα-

06

«Το πεδίο της Καλαμάτας». Vincenzo Coronelli: *Conquiste della serenissima republica di Venezia, nella Dalmazia, Epiro e Morea, Venezia 1686*. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη. Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών.

07

«Η μάχη υπό την Καλαμάτα». Vincenzo Coronelli: *Conquiste della serenissima republica di Venezia, nella Dalmazia, Epiro e Morea, Venezia 1686*. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη. Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών.

ματίσουν δειλιάζοντας, όπως είναι η συνήθειά τους· και θα αφήσουν σε αυτούς τη δόξα του να έχουν νικήσει έναν Καπετάν πασά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας»¹⁹. Με το πρώτο φως της ημέρας οι Βαθυκύανοι διάβηκαν το μεγάλο ρέμα και στη συνέχεια πέρασε ο υπόλοιπος στρατός προελαύνοντας σε απόσταση μισού χιλιομέτρου από τους αντιπάλους. Ο Καπουδάν πασάς εξαπέλυσε 2.500 ιππείς εναντίον της αριστερής πτέρυγας, η οποία υπό τις διαταγές του ταγματάρχη των Σαζόνων Schenfelt αντιστάθηκε γενναία και τους ανάγκασε να οπισθοχωρήσουν πέρα από το ρέμα. Εν τω μεταξύ το πεζικό είχε καταλάβει τους λόφους από όπου θα περνούσε η δεξιά πτέρυγα των χριστιανών και παρατηρώντας ένα μεγάλο κενό ανάμεσα σε δύο τάγματα επιτέθηκε, αλλά τους εμπόδισε η σθεναρή αντίσταση των Βαθυκυάνων και τους έτρεψε σε φυγή. Δεξιά των Βενετών, στην κορυφή ενός λόφου υπήρχαν δύο τοιχάκια, μάλλον ο περίβολος του μουσουλμανικού νεκροταφείου, και οι Τούρκοι κινήθηκαν να τα καταλάβουν, αλλά τους εμπόδισαν με ομοβροντίες οι Βαθυκύανοι και συνεχείς αψιμαχίες οι Μανιάτες. Ο Καπουδάν πασάς προσπάθησε να επαναφέρει το ιππικό, αλλά με ίση ορμή οι Σάζονες και οι Δραγόνοι το απώθησαν. Το πεζικό παρατηρώντας τα δεινά των ιππέων υποχώρησε μέσα από κρυ-

φά μονοπάτια του βουνού, ενώ το ιππικό ετράπη σε άτακτη φυγή μέσω της πεδιάδας και του δάσους. Ο Deghenfelt ακολούθησε τους φυγάδες μέχρι σχεδόν το στρατόπεδό τους, που είχε ισοπεδωθεί κατά τη φυγή του Καπουδάν πασά, και προώθησε τους Μανιάτες και τους Σκλαβούνους προς το κάστρο. Στο κάστρο έβαλαν φωτιά οι φρουροί του ανατινάζοντας τα πυρομαχικά (εικ. 5) και στη συνέχεια το εγκατέλειψαν, μολονότι οι Οθωμανοί το θεωρούσαν πολύ σημαντικό για τον έλεγχο των Μανιατών. «Οι Σκλαβούνοι εισήλθαν στο κάστρο από την ανοιχτή πύλη (εικ. 3) και κάρφωσαν τις τιμημένες σημαίες του Σταυρού επάνω από τα τείχη»²⁰. Οι Μανιάτες καταδίωξαν τους φυγάδες, αιχμαλωτίζοντας και σκοτώνοντας πολλούς, ενώ «ο πασάς κατέφυγε στο Νησι²¹, σε απόσταση 6 ωρών με τα πόδια από την Καλαμάτα, με το μεγαλύτερο μέρος του πτημένου στρατού»²². Οι απώλειες των Τούρκων ήταν περίπου 200 νεκροί και περισσότεροι από 600 τραυματίες, των δε χριστιανών πολύ μικρότερες, από 30 έως 110 νεκροί και τραυματίες. Στα κάστρα Ζαρνάτας και Καλαμάτας βρέθηκαν συνολικά 70 κανόνια.

«Το πρωί της 15ης Σεπτεμβρίου»²³ γιορτάστηκε με θεία λειτουργία και πανηγυρισμούς η μεγάλη νίκη, σύμφωνα με τη μαρτυρία έξι τουλάχιστον συγγραφέων. «Έχοντας κατακτήσει την

08
Πορτρέτο του
Hannibal Freiherr von
Degenfeld. Εθνική
Βιβλιοθήκη Αυστρίας.

09
Πορτρέτο του
Επιτρόπου Francesco
Morosini. Μουσείο
Correr Βενετίας. Photo
Archive-Fondazione
Musei Civici di
Venezia.

FRANCISCVS MAVROCENVSDICTVS POSTEÀ PELOPONNESIACVS
EXTRÀ ORDINEM, PRIMVSQ; NOMINATIM 'S. C. EX MERITO PROC.^R

ΚΑΛΑΜΑΤΑ την ημέρα του Τιμίου Σταυρού, εισήλθαν θριαμβευτές οι δικοί μας, και ο Morosini αγκάλιασε τον Deghenfelt, εγκωμιάζοντας την αξία του με σαφείς δηλώσεις εκτίμησης· στη συνέχεια έψαλαν επισήμως το TE DEUM υπό τις ομοβροντίες των κανονιών και των πυροβόλων και τους γενικούς πανηγυρισμούς των στρατιωτών²⁴. Συγκινητική είναι η πληροφορία που διασώζεται ότι «η αγγελία αυτού του αξιομνημόνευτου γεγονότος, που έφθασε στη Βενετία στις 9 Οκτωβρίου, εορτάστηκε με κωδωνοκρουσίες και εκδηλώσεις χαράς όλης της πόλης και προσήλθαν ο Πρίγκιπας και η Γερουσία στην εκκλησία του Αγίου Μάρκου για να ψάλουν το TE DEUM»²⁵. Η τέλεση δοξολογίας μετά από κάθε σπουδαία νίκη με τη συμμετοχή του Δόγη, ενδεδυμένου πορφυρή αμφίση, ήταν καθιερωμένη, «συνεχιζόταν δε με επίσημη παρέλαση στην πλατεία του Αγίου Μάρκου»²⁶.

Ο Morosini επιθυμούσε να περάσει ο στρατός τον χειμώνα στην Καλαμάτα, αλλά η έλλειψη λιμανιού και η αδυναμία άμυνας λόγω του ήδη κατεστραμμένου κάστρου τον έκαναν να αλλάξει γνώμη.

Αξιοσημείωτο είναι ότι ενώ πληθώρα Βενετών ιστοριογράφων κατέγραψαν τα κατορθώματα των συμμάχων στον Πόλεμο του Μορέως, οι ελληνικές γραπτές μαρτυρίες είναι ελάχιστες. Πρόσφατα πάντως ανακαλύφθηκε ένα χειρόγραφο στη βιβλιοθήκη της Ι.Μ. Ιβήρων στο Άγιον Όρος, το οποίο, σύμφωνα με τη δημοσίευση, γράφτηκε από τον ιερέα Θεόφιλο Αγοραστό στη Λακωνία μεταξύ 1728–1729. «Τον αυτόν Αύγουστον (1685) διά συνδρομής των Μανιατών, Γεωργιτζάνων και άλλων Ρωμαίων πλησιοχώρων ενίκηθησαν οι Τούρκοι πλησίον Καλαμάτας οπού αφίνοντάς την έφυγαν, και περιλαμβάνοντάς την οι χριστιανοί, διά να μην είναι αρκετόν το κάστρον εις διαφέντευσιν επρόσταζεν ο αυτός αυθέντης (ο καπετάν γενεράλες) και εχάλασαν μερικόν τυχόκαστρον και εκατάκαψαν και την χώραν. Ήτον δε σερασκέρης ο Χαλίλ πασάς, οπού εσκοτώθη από κάτω εις την Κωρόνην, και ήλθεν αντ' αυτού ο Κούλογλης γαμβρός του σουλτάν Μεχμέτ»²⁷.

Η εξαιρετικά ακριβής και λεπτομερής αποτύπωση της μάχης της 14ης Σεπτεμβρίου 1685 από τον Vincenzo Coronelli σε δύο γκραβούρες (εικ. 6 και 7), που εικονογραφούν δύο διαφορετικές εκδόσεις²⁸, απαθανατίζει τα γεγονότα και ειδικά η πρώτη με τίτλο «Piazza di Calamata» εξαίρει τον πρωταγωνιστή της ημέρας βαρόνο Annibale di Deghenfelt. Στο παρελθόν έχουν διατυπωθεί δύο διαφορετικές

απόψεις για την ταυτότητα του έφιππου άνδρα, που δεσπόζει στο κέντρο της γκραβούρας. Σύμφωνα με την πρώτη άποψη, στην εικόνα διακρίνεται «ο ικανός στρατηγός Königsmarck»²⁹. Σύμφωνα δε με τη νεότερη άποψη εικονίζεται «ο Maximilian Wilhelm, Δούκας του Brunswick»³⁰. Όλα όμως συνηγορούν ότι πρόκειται για τον Deghenfelt. Χωρίς καμία εξαίρεση, οι Ιταλοί ιστορικοί εκείνης της περιόδου αναφέρουν το όνομά του. Ο Coronelli στο Υπόμνημα με τίτλο «Battaglia Sotto Calamata» σημειώνει με το γράμμα Q τη θέση του Baron General Deghenfelt. Τέλος, η ομοιότητα του έφιππου άνδρα με το πορτρέτο του αυστριακής καταγωγής von Degenfeld που εκτίθεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αυστρίας είναι εκπληκτική (εικ. 8). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά του Coronelli στο αρχαίο όνομα της Καλαμάτας. «Αυτό το φρούριο διατηρεί σχεδόν το αρχαίο όνομα Calamie, του οποίου κάνει μνεία ο Πολύβιος και βρίσκεται στις πλαγιές ενός λόφου στην αριστερή όχθη του ποταμού Spirnazza στην επαρχία του Belvedere»³¹.

Ο Francesco Morosini τιμήθηκε εν ζωή για τις νίκες του στην Πελοπόννησο, ανακηρύχθηκε Δόγης της Βενετίας και φιλοτεχνήθηκε προτομή του από μπρούντζο, που τοποθετήθηκε στο παλάτι των Δόγηδων. Στην επιγραφή της προτομής αναγράφεται: FRANCISCO MAUROCENO PELOPONNESIACO ADHUC VIVENTI SENATUS POSUIT, ANNO M.DC LXXXVII (Του Φραγκίσκου Μαυρογένους Πελοποννησιακού ζώντος η Γερουσία έθεσε εν έτει 1687). Μετά τον θάνατό του στις 14 Ιανουαρίου 1694 στο Ναύπλιο, όπου κηδεύτηκε «με τιμές, αντάξιας ενός βασιλέα»³², η σορός του μεταφέρθηκε στην πατρίδα του και ενταφιάστηκε στον ναό του Αγίου Στεφάνου. Στην κυκλοτερή επιγραφή που περιβάλλει την επιτάφια πλάκα, στο δάπεδο της εκκλησίας, αναγράφεται: FRANCISCI MAUROCENI PELOPONNESIACI VENETIARUM PRINCIPIS OSSA 1694 (Φραγκίσκου Μαυρογένους Πελοποννησιακού Βενετού πρίγκιπος οστά 1694). Το επίθετο Maurocenus απαντά και σε αρκετά πορτρέτα του Morosini, που εκτίθενται στο μουσείο Correr της Βενετίας (εικ. 9). Η επαναλαμβανόμενη χρήση του επιθέτου Μαυρογένης επιβεβαιώνει τη θεωρία ότι η οικογένειά του είχε ελληνική καταγωγή «από απογόνους των μεγάλων αξιωματούχων της Βυζαντινής αυτοκρατορίας»³³. Σύμφωνα δε με τη βιογραφία του «ήδη στην ηλικία των 20 ετών χειριζόταν άνετα τα ελληνικά»³⁴. Χαρακτηρι-

στικό είναι ότι και το λάβαρο της ναυαρχίδας του «είναι έργο του κρητικού ζωγράφου Βίκτωρος»³⁵. Τα πρωικά κατορθώματα του Morosini υμνήθηκαν και μέσω της ποίησης. Ειδικά για την κατάληψη της Καλαμάτας (εικ. 2) τονίζεται η ευτυχής σύμπτωση της απελευθέρωσής της με την ημέρα της 14ης Σεπτεμβρίου.

Οι στίχοι του ποιητή Carrara-Bora συμπυκνώνουν όσα διαδραματίστηκαν εκείνη την ιστορική μέρα: «Τη λατρευτή σημαία, ο αρματωμένος Αρχηγός σε αυτό το φρούριο ύψωσε με τον Σταυρό»³⁶.

Σημειώσεις

- 1 Ο Francesco Morosini γεννήθηκε στη Βενετία στις 26 Φεβρουαρίου 1619 και με αφορμή τη συμπλήρωση 400 χρόνων από τη γέννησή του το Μουσείο Correr του αφιέρωσε μεγάλη έκθεση με τίτλο «Ultimo eroe della Serenissima tra storia e mito» (εγκαίνια έκθεσης: 28 Ιουνίου 2019).
- 2 Giuseppe Bruzzo, *Francesco Morosini nella Guerra di Candia e nella conquista della Morea*, Forlì 1890, σ. 21–22.
- 3 Παναγιώτης Χιώτης, *Ιστορικά απομνημονεύματα της νήσου Ζακύνθου*, Κέρκυρα 1849–1863, σ. 219.
- 4 Κωνσταντίνος Σάθας, *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς*, Αθήνα 1869, σ. 802.
- 5 Οι Ιταλοί περιηγητές και ιστοριογράφοι του 17ου–18ου αι. αποκαλούσαν τη Μεσσηνία Belvedere, δηλ. Πανόραμα.
- 6 Pio Tebaldi, *La Morea compendiate*, Βενετία 1686, σ. 80.
- 7 Ευτυχία Λιάτα (επιμ.), *Με την Αρμάδα στο Μοριά 1684–1687: ανέκδοτο ημερολόγιο*, Αθήνα 1998, σ. 11.
- 8 Buonaventura Camporota, *Vita di Francesco Morosini Peloponnesiaco doge di Venezia*, Νάπολη 1865, σ. 109.
- 9 Pietro Garzoni, *Istoria della repubblica di Venezia in tempo della Sacra Lega*, Βενετία 1707, σ. 111.
- 10 George Finlay, *The history of Greece under Ottoman and Venetian domination*, Cambridge 1856, σ. 176, σημ. 1.
- 11 Nicola Berengani, *Historia delle guerre d'Europa dalla comparsa dell'armi ottomane in Hungheria l'anno 1683*, Βενετία 1698, Εισαγωγή.
- 12 Η ύπαρξη τοπωνυμίου Αγιασώ ήδη από τον 17ο αι. υποδηλώνει ότι το εκκλησάκι της Αγίας Σιών, που σώζεται στον λόφο, κοντά στον οποίο περνάει ακόμα και σήμερα ο δρόμος από Καλαμάτα προς Μάνη, ενδέχεται να ανάγεται στον 17ο αι., η χρονολόγησή όμως δεν μπορεί να τεκμηριωθεί, καθώς ο ναός ανακαινίστηκε πρόσφατα.
- 13 Marc'Antonio Pandolfo Malatesta, *L'origine della Morea*, Βενετία και Μιλάνο 1686, σ. 46.
- 14 Σλαβική φυλή.
- 15 Michele Foscarini, *Historia della Republica Veneta*, Βενετία 1696, σ. 232.
- 16 N.N., *Successi dell'armi Venete in Levante nella campagna 1685 sotto la prudente condotta del Capitan Generale da Mar Francesco Morosini*, Βενετία 1686, σ. 181.
- 17 Nicola Berengani, *ό.π.*, σ. 365–366.
- 18 Alessandro Locatelli, *Racconto Historico della Veneta Guerra in Levante diretta dal valore del Serenissimo Principe Francesco Morosini*, Κολωνία 1699, σ. 165.
- 19 N.N., *ό.π.*, σ. 190.
- 20 Nicola Berengani, *ό.π.*, σ. 370.
- 21 Το όνομα της δεύτερης μεγαλύτερης πόλης της Μεσσηνίας, από την περίοδο της Φραγκοκρατίας μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, όταν μετονομάστηκε Μεσσήνη.
- 22 Domenico Antonio Parrino, *Historica e succinta relatione de fatti memorabili*, Νάπολη 1685, σ. 69.
- 23 Domenico Antonio Parrino, *Distinta relazione de' gloriosi progressi dell'Armata Veneta nella Morea con l'acquisto della città di Calamata e delle fortezze di Cernata, e Vitulo*, Νάπολη 1685.
- 24 Giovanni Pittoni, *Il regno della Morea sotto I Veneti*, Βενετία 1688, σ. 41.
- 25 N.N. *ό.π.*, σ. 202.
- 26 Lina Urban, «F.M: feste e memorie della campagna di Morea», στο Mario Infelise / Anastasia Stouraiti (επιμ.), *Venezia e la guerra di Morea*, Μιλάνο 2005, σ. 325.
- 27 Andrea Nanetti, «La conquista della Morea nella cronaca breve del prete Teofilo Agorastò (1683–90)», στο Mario Infelise / Anastasia Stouraiti (επιμ.), *Venezia e la guerra di Morea*, Μιλάνο 2005, σ. 136.
- 28 Vincenzo Coronelli, *Memorie istoriografiche delli regni della Morea e Negroponte e luoghi adiacenti*, Βενετία 1686. Vincenzo Coronelli, *Description géographique et historique de la Morée reconquise par les Venitiens*, Παρίσι 1687.
- 29 Ιωάννης Χασιώτης, «Οι Βενετοί στην Πελοπόννησο (1685–1687)», στο Ανδρέας Μπάγιας (επιμ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΑ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ. 25.
- 30 Leonora Navari, «Morosini and Coronelli», στο Χάρης Καλλιγιά (επιμ.), *Η εκστρατεία Morosini και το Regno di Morea, Μονεμβασιώτικος Όμιλος, Γ' Συμπόσιο Ιστορίας και Τέχνης, 20–22 Ιουλίου 1990*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας Ι.Δ. Κολλάρου, Αθήνα 1998, σ. 181–191.
- 31 Vincenzo Coronelli, *Courte description du royaume de la Morée et des places maritimes*, Anvers 1686, σ. 6–7.
- 32 Lina Urban, *ό.π.*, σ. 325.
- 33 Théodore Blancard, *Les Mavroyéni, histoire d'Orient (de 1700 à nos jours)*, Παρίσι 1909, σ. 29.
- 34 Joanne Gratiano Bergomensis, *Francisci Mauroceni Peloponnesiaci Venetiarum principis gesta*, Patavii 1698, σ. 5.
- 35 Παναγιώτης Βοκοτόπουλος, «Το λάβαρο του Φραγκίσκου Μοροζίνι στο μουσείο Correr της Βενετίας», *Θησαυρίσματα* 18 (1981), σ. 268–275.
- 36 Giovanni Antonio Carrara-Bora, *Morosini ovvero la Morea conquistata dall'armi della Serenissima Republica di Venezia*, Trevigi 1713, σ. 211.

Βιβλιογραφία

- Γεννάδιος Ιωάννης, *Ο Μοροζίνης εν Πελοποννήσῳ και εν Αθίναϊς* (απόσπασμα ανεκδότου συγγραφής), εν Αθίναϊς 1929.
- Cagnolini Giovanni, *Distinta relatione della rotta data dall'Armi della Serenissima Republica al Capitan Passà sotto Calamata*, Βενετία 1685.
- Δασκαλάκης Απόστολος, *Η Μάνη και η Οθωμανική Αυτοκρατορία 1453–1821*, εν Αθήναϊς 1923.
- Δουκιάκης Δημήτριος, *Μεσσηνιακά και ίδια περι* Φαρών και Καλαμάτας, τεύχος Β', εν Αθήναϊς 1905.
- D.P.B.F., *La Morea combattuta dall'armi Venete*, Βενετία 1686.
- J.L., *Histoire des conquests des Venitiens depuis 1684 jusques à présent*, Βρυξέλλες 1688.
- Στεριώτου Ιωάννα, «Ο πόλεμος του Μοριά (1684–1697) και ο κώδικας της Μαρκανής Βιβλιοθήκης της Βενετίας», *Θησαυρίσματα* 33 (2003).
- Stouraiti Anastasia, *Memorie di un ritorno. La guerra di Morea (1684–1699) nei manoscritti della Querini Stampalia*, Βενετία 2001.
- Stouraiti Anastasia, «Propaganda figurata: geometrie di dominio e ideologie veneziane nelle carte di Vincenzo Coronelli», *Studi veneziani* 44 (2002).